

BENKŐ KÁLMÁN (1906–1996)

EMLÉKIRATA

– *Közzéteszi dr. Nagy Lajos* –

A komollói Benkő Kálmán élete tíz év kivételével átfogta az egész huszadik századot. Sorsa sok korabeli székely ember sorsát példázza. Gyermekkora nagy része a Monarchiában telt el. Amikor kitört a Nagy Háború, az apját is elvitték katonának, bár már kétgyerekes családapa volt. 1916-ban az édesanyjával és a húgával menekültek, de szerencsére csak a napi járőföldre levő Nagybaconig jutottak el, onnan visszatértek. Még tartott a háború, amikor édesanyja a gyermek tanítója tanácsára beíratta a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumba. Itt éri az impériumváltás, ami az iskolában is változást hozott. Jó közepes tanulóként elvégezte a négy osztályt, de a kilátástalan helyzetre való tekintettel (az érettségizendőknek 10%-át sem engedték át az idegen városban tartott érettségi vizsgán!) úgy döntött, hogy tanító lesz, vagy valamilyen más, gyakorlati pályát választ. Az édesapja halála után aztán minden másként lett, a gazdaságot kellett átvennie. Emellett, a Mikóban szerzett ismereteit felhasználva, az erdőbirtokosság, illetve a javaslatára szervezett falusi hitelszövetkezetnek a jegyzője (könyvelője), majd 1933-tól községi pénztáros lett. Közben megnősült, gyermekei lettek, ügyesen gazdálkodott, nevelte gyermekeit. A református egyháznak mindig támogatója, az ötvenes években gondnoka volt. Szerény, józan életet élt, nem igyekezett pártvonalon érvényesíteni műveltségét és tudását. Igen nehéz időket átélve a sziklán megkapaszkodó cserje konokságával ragaszkodott szülőfalujához, megmutatva, hogy józan, munkás életvitellel otthon is meg lehet élni.

Adatokat gyűjtve Komolló történetének megírásához, kéresemre leírta az egész falu szerkezetét, amit könyveléseket végző szakemberként jól ismert, megtoldva az itt közölt önéletírásával, illetve 1940-ig a falu történetével. Sajnos, a hozzátartozói lebeszéltek az események további leírásáról, amit nem is lehet csodálni, hiszen még a diktatúrában, 1979-ben adta át nekem e füzetet, amikor erősen meggondolandó volt, hogy egyáltalán leírható-e valami is a múltról? Tulajdonképpen a két világháború közötti időszak izgalmas átmeneti korát írja meg az

iskolázott, hivatalnok-gazdaember tapasztalatával és szemével nézve az eseményeket.

Néhány, zárójelbe tett értelemjavító szó, mondat kivételével minden az eredeti szöveg hű másolata.

Komolló kisközség vagy falu a Szépmező keleti nyúlványának szélén, Sepsiszentgyörgytől délkeleti irányba, attól 10 km-re a Feketeügy jobb partján terül el.

A Templom úton észak felé menve, a jobb kéz felőli [határrészt] Zsobraáknak, a bal kéz felőlít Felső határ völgyre menő[nek] nevezték. A brassói úton átmenve jobb felől Felső határ, bal felől Utak köze. A szentgyörgyi úton átmenve [a] Felső határ(részt) Décsen-nek hívták. Ezen terület a Felső völgy sáncától vagy háromszáz méterre lévő sepsibesenyői úttól az angyalosi állomás útjáig terült el. [A sepsibesenyői] utat a „fölszabadulás” után felszántották.

Meg kell jegyezmem, hogy a faluból a felső és az alsó Gödrös úton volt a kijárási. Az alsó Gödrös úton mikor kimentünk, bal kéz felől volt egy út, amelyen Szentivánlaborfalva és Uzon felé lehetett menni. Egyenesen észak felé az angyalosi állomásra. A Szentivánra menő úton menve, bal felől, ahol a brassói országútba értünk, volt egy magas kőoszlop faragatlan kőből, mely a katonai térképeken is meg volt jegyezve. A faluból kimenne az alsó Gödrös úton jobb kéz felőli rész Középhatár Völgyre menő, a brassói úttól északra Középhatár, a bal kéz felőli Középhatár utak köze, mert a Szentiván felőli útról észak felé is lehetett menni a sepsiszentgyörgyi országútra, és az ettől jobb kéz felőli rész volt az Alsóhatár utak köze.

A brassói és a szentgyörgyi utak közötti bal felőli részén két út volt nyugat felé [Szentgyörgy irányába]. A monda szerint régen a Labor völgyén volt egy híd, amelyet „Részhidnak” neveztek. Részesek voltak Laborfalva, Komolló, Angyalos és Sepsiszentgyörgy. Közösén építették és tartották karban, amelyen átmenve Sepsiszentgyörgyöt ez úton lehetett megközelíteni. Tovább menve a monda hangján, melyet kicsi gyermekkoromban hallottam, „akkor lesz a székel boldog, amikor a Részhidat az ágyúgolyók felszántják”. Azt hittem 1944 szeptemberében, mikor a német hadsereg visszavonulóban volt, hogy akkor meg fog történni, mert a Szépmezőn nagyon sok ágyút és harckocsit összezsúfoltak egy verőfényes délutánon, hogy ha azok a harcot meg tudták volna kezdeni, lehet, hogy a Részhidat is felhányta volna az ágyúgolyó. Ez nem tudott megtörténni, mert a Gyimesi- és a Tölgyesi-szo-

roson nagyobb erővel jött az orosz hadsereg, s ha a németek késlekedtek volna, be lettek volna kerítve, s hadifogságba estek volna.

A második úton menve át az Angyalos patakán bal kéz felől a Szoros nyomás, jobb kéz felől a Halom láb terület el. Sepsiszentgyörgy felé menve az országúton az Angyalosi patak alatt következik a Halomtető, s tovább a Halom mege, [s itt] a gergelyfalvi tanyával véget ér a komollói határ. Azért hívták Gergelyfalvának, mert Nagy Gergely volt a tulajdonos 37 hold és 103 négyzetöl területen. Rednik tanyának is hívták, mert mint tulajdonos utoljára özv. Rednik Péterné fiával, Rednik Endrével gazdálkodott ott. Rednik Endre az 1944. évi háború után nyugatra menekült. Az édesanyja elhalt, a birtok később a kollektív gazdaságba került. Az épületben sertéshizlaldát csináltak. Azután az állami gazdaság szarvasmarhái voltak benne. Ahogy az állami gazdaság erősödött, a kollektív gazdaságtól átvette a birtokot. Mikor kellő számú istállót építettek, a marhákat oda tették, és az épületből gépjavitó műhelyt csináltak. A komollói kollektív gazdaságtól vagy két részben a földeket az angyalosi patakig elvették.

A komollói határ északi határának meghatározása végett meg kell jegyezmem, hogy a háború végeztével az állomás útjának nyugati részén egy katonai megfigyelőt építettek. Ez a megfigyelő az angyalosi részre lett építve. Ez volt a határ egészen a gergelyfalvi hídig. Amikor nem volt szükség erre a katonai megfigyelőre, csináltak egy külön gazdaságot belőle a Román Kommunista Párt sepsiszentgyörgyi egysége részére. „Pártfermának” nevezték. Kezdetben az angyalosi részből adtak hozzá földet, majd a komollói és a rétyi határból úgy, hogy a komollóiaknak [többet] nem volt mit keressenek az országút északi részén.

Ezzel a [szépmezői] határrész leírása végéhez érve még megjegyzem, hogy a laborfalvi határt egy sánc jelölte. Ez a sánc a „Lapos” dűlő közepétől a Feketeügy folyóig tartott. A brassói úttól a Feketeügyig út volt, amelyen a Telekbe lehetett menni, és ezzel a mező leírását be is fejeztem.

Ezek után a Rét megnevezéseit írom le. A Rétre a Feketeügyön át hídon jártunk, mely híd a Völgypatakának befolyásánál volt. Sajnos ma már csak a helye van, mert a folyó szabályozásakor el kellett bontani. Ahogy a hídon átmentünk, az ottan elterülő részt „Marton kertnek” neveztek. Tovább jobb kéz felől Lőjt út aljának neveztek. Ott volt a Cseke tó, melyben árvizek után lehetett halászni. A Nyír felőli részt Nyíraljának neveztek. A Csordajáró úttól keletre két úton jártunk: az első úton a Gál elejére mentünk, a másikon

a Burdékhoz, a Fészis tóhoz, a Zátonba, a Lovas kertbe, és a Rófajba lehetett menni.

A Rét leírása után következik a Nyír. A Nyír közbirtokossági erdős legelő volt. Közösen használták mindaddig, amíg Varga András bitai birtokos ajánlatot nem tett annak megvételére [a háború utáni elszegényedésekor!]. Volt, aki el akarta adni a részét, és volt, aki nem. Nagyobb részétől Varga András megvásárolta, és akkor a [komollói] Nyírt négy részre osztották. Sylveszter Alberté volt a falu felőli rész, mellette Seethal Ferencné, Zsigmond Zelma szentiványi és Temesváry Gergely uzoni lakosok 42 hold 1282 négyszögöllel. Utóbbtól 1919. április 20-án 16-on megvették a Száraz nevű 18 hold 334 négyszöztől kaszálót 5000 koronáért. Ezeket tovább a nyugati oldalon a Szárazig Varga András bitai lakos jött. A keleti oldalon azok a közbirtokosok voltak, akik nem adták el Varga Andrásnak a területüket, hanem közösen használták arányrész szerint. Elosztották a fát, amit évenként levágtak, és marhákat csaptak a csordába. Három csorda volt a komollói Nyírben: 1. a csoport birtokosságé, 2. az udvari, 3. a Varga András területén.

Az udvari a Sylveszter Albert-féle birtokon volt. Oda lehetett csapni, de az oda járó marhák díját nagyobb részében le kellett dolgozni. Leginkább a nagyobb családok csapták oda, ahol munkaerő felesleg volt. A pásztor „Hej, ki leg!” kiáltással jelezte, amikor hajtotta, hogy az ő csordája megy, a csoportosok pásztor pedig kürttel jelezte jövetelét, így tudták az emberek, hogy mikor csapják ki a marhákat. A Varga András helyén „künn háló csorda” volt, oda nagyobb növendékeket csaptak. Az 1925–30-as években a Csoportbirtokosság levágatta a fákat, a területet felparcellázták és elosztották, s amelyet lehetett, felszántották s termeltek benne pityókát és rozst. Amit nem lehetett felszántani, azt kaszálónak használták.

Sylveszter Albert az 1920-as években a legelőt elcserélte a Falukert földjeivel. A Temesváry Gergelyét és a Seethal-félét az „agrár reform” a községnek adta. A Varga-féle eladódott egy regáti románnak, Horumba Gheorghenak, aki hogy országgyűlési képviselő lehessen, birtokot vásárolt.

Ezután csak egy csorda lett.

A felsorolt területeken kívül még volt egy csoportbirtokosság, a Szacsva-pataki csoportbirtokosság, amelynek 70 tagja volt, és az 1930-as években 138 hold és 1538 négyszögöl területtel rendelkezett 10 625 arányrészre osztva. A legkisebb terület 294 négyszögöl volt, ami 14 részesedést jelentett,

a legnagyobb 11 hold 143 négyszögöl volt, 910 részesedéssel. Volt úgy, hogy a kijelölt parcellát elosztottuk terület szerint. Megállapítottuk egy terület nagyságát, és az szerint 10 vagy 12 részre elmértük, és mindenki levágta a részét. Más évben kiadtuk levágásra, mikor le volt vágva, egy bizottság átvette, leszámozta, és úgy osztottuk el, hogy egy rakás a legkisebbnek is jusson. Amikor a kimutatás megvolt, mentünk, és a helyszínen elosztottuk, és mindenki megjegyezte a megszámozott rakását a saját nevével vagy jegyével. Ilyen kirándulásfélét csináltunk évente háromszor is. Első volt az osztás, azután az útcsinálás, és mindenkor eladódott egy bizonyos mennyiségű fa, melyet „valamilyen ok miatt” nem vágtak le. Ennek az árából ital vevődött, aki ott volt, ivott, aki nem volt ott, nem követelözhetett. Ilyenkor a szacsvai kocsmából mind kiittuk az italt. Pedig előre értesítettük, hogy mikor megyünk osztani vagy út csinálni. Ezt az erdőt, amikor elosztották, Komolló, Szacsva és Réty részére az első rész, a második Réty, a harmadik Szacsva községnek lett adva. Szacsva és Komolló megcserélték, hogy a szacsvaiak legyenek közelebb a faluhoz, s így jutott Komollónak a harmadik rész. A szacsvai birtokosság eladta a részét, amelyet 1935-ben vásároltak vissza, de nem mind a szacsvaiak, voltak rétyi és komollói lakosok is.

A leírt területen éltek és dolgoztak a komollóiak, úgymond kaláka rendszerrel, s dolgoztam én is.

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent, nekem szülőházam e hegyektől körülvett szép rónaság, messze ringó gyermekkorom világa. Belőle nőttem én, mint fatörzsből a gyöngye ág, s remélem, testem is majd e földben süpped el. [Radnóti verssorainak parafrázálása – N. L.]

*

Itt születtem a komollói 19-es helyrajzi szám 59. számú házban 1906. október 17-én, szerda napi délután, édesanyám nem a legnagyobb öröme, mert ő inkább leánykát várt. Az idő meghozta a kibékülést, harmadik évre megszületett a húgocskám, Vilmikának keresztelték. Tölt az idő és én már nagyfiú voltam, mint óvodás. Erzsike kisasszony volt az óvónő. Kiss Erzsébet, később Bíró Lajosné lakása átellenben volt a mi házunkkal, és amikor indult az óvodába, átkiabált, hogy induljak én is. Az utcasarkon megvártuk egymást, melyik hamarabb odaért. Így telt az idő, és egy őszi napon lebetegedtem, de nem nagyon, hogy vagy három nap nem vették komolyan a betegséget. Így amikor orvoshoz vittek, az megállapította,

hogy menthetetlen vagyok, be sem akart oltani, de mégis beoltott, és meghagyta anyámnak, hogy a húgomat is vigye oda. Be is oltották, ő mégis meghalt, és én meggyógyultam.

Iskolába járva Imreh Benedek tanító bácsi tanított a betűk megismerésére. Nagyon szigorú tanító volt, meg is verte, amelyik gyermeket hazugságon fogta. Én mindig jó barátságban voltam vele, mert nagyon jól megmagyarázott mindent, és én megfigyeltem a magyarázatát. Nagyon sokszor megtörtént, hogy magyarázat után azt kérdezte, ki tudná elismételni a mondottakat, és én elmondtam. Az első világháború kitörése összetörte a munkáját, mert ő nemcsak tanított, énekvezér volt, hanem gazdakört és olvasókört szervezett, fúvószenekart is alakított. A fúvószenekar tagjai voltak: Nika Mihály, Dombora Márton, Szász Károly, Kiss Abulusz, Zoltán Mihály, Szász János, Szilágyi János, Kovács Sándor. Komolló kulturális szempontból az első falvak közt szerepelt a vármegyében.

Emlékszem a nagy zürzavarra, ami a mozgósítás alkalmával volt. Olyan arcok tűntek fel, amilyeneket többé nem láttam. Édesapámat is behívták, Brassóban kellett jelentkeznie. Pár hétig ott volt és azalatt meglátogattuk. A kaszárnya udvarán szakaszonként fel voltak sorakozva, de minket nem engedtek be. Én alkalomadtán besurrantam és odamentem édesapámhoz. Hogy tudtál bejönni, ezzel fogadott édesapám, de többet nem is tudott szólni, mert odajött a főhadnagy és azt kérdezte: hogy hívnak, te gyermek. Én ijedtemben katonásan jelentkeztem: jelentem alásan, Benkő Kálmán vagyok. Ezt a főhadnagy úr nem akarta elhinni, mert őt is Benkő Kálmánnak hívták. De az összeismerkedésünk után elengedte édesapámat és együtt töltöttük el a napot. Két nap múlva el is vitték édesapámat Szerbiába. Mi édesanyámmal maradtunk, én jártam a marhákat legeltetni, amikor egyebet nem dolgoztunk.

[Közben 16 nyarán lezajlott a román betörés is, és az azt megelőző menekülés. Az édesanyja úgy határozott, hogy Nagybacontól visszatérnek. Ez a rész megjelent a Székelyföld 2018. márciusi számában. – N. L.]

Az 1917-es mezőgazdasági év igen nehéz volt, mert nagyon sok volt a mezei egér, amelyeket irtani kellett. Igazolással a farkukat le kellett vágni és ezzel igazolni, hogy ki hányat pusztított el. Ezek bemutatása után adtak engedélyt a szűkebb közszükségleti cikkek megvásárlására. A háború a románokkal folytatódott a márăsești-i ütközetig, amikor békét kötöttek, de az olasz fronton folytatódott. Édesapámat Fiuméba vitték.

*

Imreh Benedek tanító úr és nagybátyám biztatására édesanyám egy augusztusi napon elvitt Sepsiszentgyörgyre, hogy beírasson a Ref. Székely Mikó Kollégiumba. Csutak Vilmos igazgató úrnak édesanyám elmondta, hogy bár a beiratkozások megtörténtek, mi késve jöttünk, de ha lehet, írjanak be. Ezek után az igazgató úr kérdéseket tett fel nekem, mely szerint félóra formáig elbeszélgetett velem. A végén azt mondta, a fia fel van véve, szeptember 6-án kezdődik az iskola. Készülődtünk az iskolai év kezdetére. Kiss Árpád a hetedik, Kerestély József az ötödik, Dombora Béla a harmadik és én az első osztályba. Sylveszter Árpád a kézdíviásárhelyi római katolikus iskolába. A lányok közül Kiss Irén a polgári leányiskolába. Ennyien voltunk komollói diákok.

Elérkezett az indulás napja. Felcsomagoltunk minden szükséges holmit. A szekereket, amelyek tanulókat költöztettek, meg lehetett ismerni, mert két-három szalmazsák volt a szekerekre felkötözve. Mikor megérkeztünk, a kollégium udvara tele volt szekérrel. Az emberek és a diákok hordták fel a csomagokat az emeletre. Az emeletre felérve a hirdetőablára ki volt írva, hogy ki melyik szobában lesz elhelyezve. Az én helyem az első emeleten a 8-as számú szobában volt. Szobafőnök Szabó Mihály VIII. osztályos, szobafőnök-helyettes Kónya Miklós VII. osztályos tanuló volt. Tarcali Ferenc VII. osztályos, és kisebbek vagy tizenhaton voltunk a szoba lakói. A szobarend: három órától fél hatig szilencium, hat órától vacsora. Héttől háromnegyed kilencig szilencium, kilenc órakor lefekvés. Reggel hat órakor fölkelés, fél héttől fél nyolcig szilencium, tanulási idő. Fél nyolctól reggeli, és nyolckor osztályba menés. A tanítási idő reggel nyolc órától délután egy óráig tartott. Az idősebb katonákat 1918 őszén leszerelték, így hazajött édesapám is, aki nehezen nyugodott bele, hogy én tanuljak. Azt mondta, nem lesz, aki vénségére segítsen neki. Szeptember havában járványos betegség terjedt el Sepsiszentgyörgyön. Az iskolában lévő gyermekek felénél több betegedett le, ezért az iskolákat bezárták és minket hazaküldtek. Pár napi otthonlét után én is beteg lettem.

Közben a háború Magyarország részére elveszett. A román fronton lévő hadsereg egyik orvosa megvizsgált és azt mondta: orvosság nincs, a gyógyítás Istennél van, hagyjanak pihenni, vagy meggyógyulok, vagy meghalok, mert most van a betegség a fordulóponton. El is aludtam. Hosszas álom után felébredtem, nagyon éhesnek éreztem magam és

meggyógyultam. Nagyon sokan haltak meg a spanyoljárványnak nevezett betegségben, úgy is volt, hogy két halott is volt egy háznál, például Rétyen Pap Bálint és a felesége. Betegség után visszamentünk az iskolába, de nagyon meg voltunk szabályozva. A fegyverletétel után a magyaroknak mindenütt el kellett hagyni a fegyverüket. Ellenben a románoknak volt felszerelt hadseregük, belopakodva jöttek Erdélybe, és itt a hatalmat kezdték gyakorolni. Mire az itt voltak észbe kaptak, már a hatalom a románok kezébe került. Már az előbb is említettem, hogy Reznek Jenő, mint fiatal főhadnagy hazajött, és az ő tanácsára a fiatalok nagyon sokan beléptek a Székely Hadosztályba.

Az iskolából nem volt szabad a városba menni, nem szabadott az ablakon kinézni. Mi, a kisebbek nem tudtuk megérteni, hogy miért van ez a fegyelem. Egy délután megértettük mi is! Román katonák jöttek az iskola udvarára és elkísérték Szilágyi Ferenc felügyelőtanárt, és a nagyobb diákokból Kis Árpádot, Ferencz Dezsőt, Hosszú Kálmánt és még többeket. Másnap reggelre elengedték őket, de úgy el voltak verve, hogy a testük csupa fekete folt volt, még a hajuk is ki volt szaggatva. Ilyen körülmények között illeszkedtem be a diákeletbe.

A félévi osztályzatok alkalmával megadták a fél kedvezményt úgy a tandíj, mint az étkeztetési díjra. A tanulással nem volt sok gondom, mert a magyarázatokat megfigyeltem és meg is értettem, közepes tanulónak maradtam a négy évben. Voltak jobb tanulók is, mint Csiszér Sándor, aki tudott románul is, németül is, de elkallódott. Az iskola előljárósága elküldte valahová – tanárt akartak nevelni belőle –, aztán eltűnt. Szócs Sándor is az elsők között volt. Rádăuţon 1940 januárjában találkoztam a koncensztrálásakor, mint román caporállal.

A négy osztály elvégzése után az osztályfőnökünk, Sipos László tanár úr a helyzetre való tekintettel javasolta az ipari pályán való elhelyezkedést. Ferenc Béla martonfalvi fiúval tanítóképzőbe szerettünk volna menni, de amikor kellett volna menni, Béla lemondott, és engem is lebeszéltek. Én géplakatos akartam, illetve szerettem volna lenni, de édesanyám azt mondta, hogy ha nem tanultam tovább, maradjak honn. Elment Brassóba helyet keresni kétszer is, de mindig azzal jött haza, hogy nincsen hely, pár hónap múlva lesz. Közben szervezték az adóhivatalokat. Hívtak engem is, de amikor az iratokat beszereztem, édesapám nem engedett. Három hónapi tanfolyammal kineveztek volna állami tanítónak, azt én nem fogadtam el. Így telt az idő, közben 1925 januárjában édesapám meghalt. Hétfőn reggel

lett beteg, és szombaton már temették. A váratlanul jött haláleset után nagyon sokan jöttek javaslattal. Mindeniket meghallgattam, megköszöntem, és ahogy lehetett, csináltam. Jött a tavasz, szántani, vetni kellett. Mikor az első földet elkészítettem, gondoltam, megkérek valakit és elvettetem. Jött is keresztapám, megkértem, vesse el. Nagyon nevetett s azt mondta: vedd a zsákot a nyakadba, a bal kezedbe a járómpálcát, a jobbal kezd el a vetést, s ha vajegy szem gabona fennakad, azt üsd le a járómpálcával. Én meg is fogadtam a szavát, a zsákot a nyakamba vettem, a járómpálcát a helyén hagytam, és elvettem a gabonát. Ekkor még csak három vetőgép volt a falunkban.

Az első gazdasági év betakarítása után november havában édesanyám beteg lett. Hat hétig nem tudott felkelni az ágyból, nagyon legyengült.

Ferencz Dénes volt osztálytársam a szentivánlaborfalvi malomban volt, felkeresett, hívott, hogy menjek oda inasnak. Lehet, ha édesanyám nem lett volna beteg, el is mentem volna. Ki akartam adni a földeket feles művelésre, de nem került megbízható ember, így a molnárság is elmaradt.

*

Őszi és téli esteiken jártunk dalárdába és színdarabokat is tanított Balázs Margit, a református felekezeti iskola tanítónője. Négy szólamú vegyeskart létesített, az első és a második szólam lányokból állt. Én voltam egyedül fiú a második szólamban. Olyan énekeket tanultunk, amelyeket én a gimnáziumból már tudtam, azért kerültem a lányok közé.

Amikor nem volt ének- vagy színdarabpróba, akkor jártunk a fonóba. Utcánként, ahol nagyobb volt a ház, oda gyűltek össze az asszonyok és a lányok fonni. Állandóan fontak a háború előtt guzsalyról, amelyik egy faragott, sokszor kidíszített lécz volt, olyan is volt, hogy még ki is volt festve. A háború után fonókereket csináltak, amellyel többet lehetett fonni, mint az orsóval. Megkezdték a gyapjúfonást, mindjárt azután, hogy a juhokat megnyírták, mert télire ruha kellett. A gyapjú, amikor megmosva, megszáradva, megtépve volt, el kellett vinni megfűsülni. Gyapjúfűsülő Kovásznán és Tatrangon volt. Voltak olyan lovasgazdák, akik öt-hat asszonyt is elvittek fűsülni. Egy fuvardíj egy napi aratás volt. Hasonlóképpen társultak, amikor meg volt szöve a fonal. „Komámasszony, a gyapjú megvan szöve, menjünk ványoltatni!” Így fonták, szőtték, ványoltatták a posztót, amelyből a ruhát csináltatták. Olyan posztót csináltak, hogy azon a Nemere nem fűjt

keresztül. A harmincas években kezdték a kétnyüstös posztót préselni, amelyek olyanok is voltak, hogy a szél keresztülfújta rajtuk.

A fonóban szólt a nóta, ahogy egy ének is kezdődik így. Fonás közben énekeltek és mesét is mondtak, körbeültek, a kör közepébe „pucorkát” csináltak szöszből. Egyenletesen elsimított szösz patkó alakúra, a közepébe megnevezték a lányt, a két végére két legényt, ezt meggyújtották, s nézték, hogy melyik legény kapja el a lányt. Volt alkalom, hogy egy-két legény beült a kör közepébe és leste az alkalmat, hogy ha az orsót elejti valamelyik lány, azt kapja el. Ezt csókkal lehetett kiváltani. A legények és az idősebb emberek az asztal körül énekeltek, kártyáztak, meséket vagy háborús emlékeket mondtak el. Így teltek el a téli esték. Igyekeztek az asszonyok a fonással, hogy farsang végére legyen megfonva a fonnivaló, és hamvazószerdára legyen ki is lúgozva a fonal. Egy este két, három, még négy orsót is fontak. Attól függően, hogy ki mit font. Felmatollálták keresztesen egy-két méteres fára. Három szél volt egy ige. Tíz ige volt egy pászma. Tíz-tizenkét pászmat neveztek egy darabnak. Érdekessége az volt, hogy mértékegységül nem a métert használták, hanem a singet. Ez 62 cm volt. Erre volt beütemezve a szövés. Fel kellett matollálni mind a mejjéket, mind az ontokat, hogy meg lehessen határozni, milyen hosszú mejjéket vessenek, melyhez elég az ontok. Amit az osztovátára felhúztak, azt nevezték mejjéknek, amit beleöltöttek, azt nevezték ontoknak. A felmatollált fonalat lecsörölték bürökből csinált csövekre, ezután jött a fonalvetés. Fonalvető kevesebb volt, mint osztováta, kölcsönkérte, akinek nem volt. Egy fiatal férj látva, hogy a feleségének nincsen motollája, azt mondja: na ne búsulj, mert jövőre csinálók egyet. Rövid időn belül mondja is a feleségének, hogy megyek az erdőre, vágok egy motolla fát, ezzel el is ment. Az asszony nem volt rest, utánaszaladt, még meg is kerülte egy kerülő ösvényen, és elbújt egy bokorban. A férj is megkerült, nézelődött, melyiket is vágja le. Az asszony a kakukkot utánozva elkezdte mondani: Kakukk, kakukk, aki motolla fát vág, mind meghal. A férfi elhallgatta vagy háromszor és nem vágott motolla fát, indult haza. Az asszony ezt látva, a kerülőúton hazafutott és várta a férjét. S már messziről kérdezte, hát nem hozott motolla fát? A férj mentegetőzött: nem kaptam egyet sem, egyik horgasabb volt a másiknál. Ne is fonj ezután, megélünk mi anélkül is.

Egy fonóesten mesélték a férfiak, hogy milyen bankokat csináltak, milyenek vannak több helyen is. Én azt találtam mondani, csináljunk mi is egyet. Erre a mondásomra tettek javaslatokat és ellenjavaslatokat. Ki-ki a maga elgondolása szerint mondott valamit. Dimény János mondta: ha azt mondtad, csináljunk mi is, mondd el, milyen formában gondoltad a megcsinálását? Elmondtam: ti, kik itt vagytok, nagy része szivaraztok. Én nem. Én mindennap leteszem egy csomag dohány árát, tegyétek le ti is. Én nem mondom, hogy ne szivarazzatok, de aki szövethetesi tag akar lenni, az tegye le a napi öt lejt, a többi lesz valahogy. Dimény János azt mondta, így meg lehet csinálni, próbáljuk megcsinálni.

Körülbelül két télen tartott a készülődés, míg végre 1929. január 26-án megtartottuk a megalakuló gyűlést. Tizenketten, Bajkó Gyula, Bajkó Lajos, Benkő Kálmán, Csűrös Ferenc, Dombora János A., Dombora Miklós, Dimény János, Harkó Sándor, Német András, Szász Domokos, Nika József, Szilágyi János voltak az első tagok.

*

Ezekben az években nagy szegénység volt országszerte, amit gazdasági válságnak hívtak. Aki nem rendesen élt, hamar beadósodott. Nagyon sokan voltak, akik bankkölcsönöket vettek fel földvásárlásra, vagy egyéb célra. A kamat meglett, eladni nem lehetett semmit, a mezőgazdasági terményeknek nem volt ára. Az adósok a kölcsönöket nem tudták törleszteni. Ilyen körülmények között csináltuk mi a szövethetetet. Én igyekeztem, hogy a községgel elszámolási viszonyban legyek. A községnek volt két bikája, amelyeket árlejtésen adtak ki tartásra. Járt a két bika részére három hold kaszáló, naponta két liter zab, amelyet a szomszéd adott oda a bikának, és pénz, amennyire levertük. Én igyekeztem az egyiket elfogadni, és így mindig kapni valóm volt a községtől, mert közben olyan magas lett a községi taxa és adó, hogy voltak, akik nem tudták megfizetni. Nagyon sok hátrálékos lett, és a pénzügyi hatóságok emberei jártak házról házra, foglaltak és szedték is össze a lefoglalt tárgyakat. Nagyon nehéz idő volt, sokan voltak eladósodva. A bankok is foglaltattak az adósoknál és a kezeseknél is. Egy foglalásra nagy napdíjat és fuvar költséget számoltak fel, amellyel még nagyobb lett a tartozás. Nagy volt az elkeseredés, mert mindenkit sújtott, ha nem tartozott, akkor kezes volt.

Azt mondja egy közmondás, amikor legnagyobb a baj, legközelebb a segély. Felfüggesztették a törlesztéseket, s így megszűntek a végrehajtások. „Moratoriumnak” hívták ezt a kormányhatározatot, ezzel felülvizsgálták, ki mikor vette fel a tartozását, és csoportokra osztották, eltörölték az adósság felét vagy negyedét, és a megmaradt részt is hosszú határidőre kellett megfizetni. Ez volt a conversio. Az Arghetoianu vezette kormány vetett véget az eladósodásnak.

A mi kezdetleges szövetkezetünk is nehéz helyzetbe került, mert mi barátiilag, aki kért, igyekeztünk mindenkin segíteni.

Írtunk a Brassói Lapok szerkesztőségének, hogy adjon útbaigazítást, de nem is válaszolt a levelünkre. Elmentünk Bikfalvára, ahol már volt szövetkezet, és ott próbáltunk útbaigazítást kapni. Ott is eredménytelenül jártunk. Ezek után Papolcra mentünk, mert ott is volt szövetkezet, amelyet dr. Kelemen Zoltán vezetett, és ő adott felvilágosítást, hogy kell törvényesíteni a szövetkezetet.

*

Az édesapám halála után eltelt két év, és menni kellett sorozásra, jött a katonáskodás. Édesanyám betegeskedett fennjáró betegként. Nem tudom, kinek a tanácsára, mikor jött a sorozás napja, én nem is voltam odahaza, elment a községházhoz, és Tóth József akkori jegyzőnek elpanaszolta a betegségét, és tanácsot kért, hogy fel lehetne-e engem menteni a katonaság alól? A jegyző úr nem adott biztos biztatást, de azt mondta, megpróbálja. A kérés mellé még bizonyítványokat is csatolt, és amikor szólítottak, vittem magammal. Átnézték, engem besoroztak és azzal engedtek el, hogy majd értesíteni fognak. Augusztusban volt pótsorozás, amelyre behívtak engem is, az iratokat átnézték és megint elengedtek bizonytalanul. Szeptemberben a jegyző azt mondta, hogy két olyan embert hívjak a községházához, akiknek a fiai be vannak sorolva. Odahívtam Bajkó József és Szabó Sándor szülőket. A jegyző elővett egy iratot, amelyből felolvasta, hogy javasolják-e, hogy Benkő Kálmán fel legyen mentve a katonai szolgálat alól? Az illetők igennel feleltek és azt nyilatkozatba is adták, amelynek alapján megkaptam a felmentési igazolványt október 9-én. A lovas csendőrök hozták el. Tizedikén volt a regruta bálunk, és úgy emlékszem, hogy tizenötödikén kellett volna jelentkezni katonának. Ha a felmentés nem érkezett volna meg, akkor sem mentem volna, hanem a Csűrös Ferenc biztatására mentem volna önkéntes huszárnak. Vagy három évvel ezelőtt alakították ezt a

huszárságot, „schimbaş”-nak nevezték. Saját lóval, saját ruhában, első évben tavasszal három havi, ősszel egyhavi gyakorlatot csináltak. A következő két évben még behívták egy vagy két hónapra. A falunkból azelőtt csak Csűrös Ferenc volt ilyen huszár. Négy évig volt kötelező a lovat tartani.

Így én a katonai szolgálat alól fel lettem mentve. Még vagy kétszer-háromszor a katonai sorozáson jelen kellett lenni. Sokba nem került, de azért voltak kisebb kiadások, például mikor jött a sorozás ideje, a bíró úgy intézte, hogy lehetőleg a kocsmá körül találkozzunk, és tudatott, hogy a szolgabíró lovainak a széna fogytán van.

Így futott el a gyermek- és ifjúkorom. Igyekeztem nem vegyülni nagy társaságba, mert bizony voltak olyan murik, hogy két napig is tartott. Ha néha-néha közbevegyültem, mikor kezdett elmérgesedni a zaj, úgy csináltam, hogy kértem egy rend italt, kifizettem, s el is tűntem.

Így teltek az évek. Az 1928–1931-es években voltam a Szacsvapataki Erdőbirtokosság jegyzője. Teendőm volt a gyűlések alkalmával jegyzőkönyvet vezetni a napirenden levő ügyről, az évi vág terület elosztása, a famennyiség számbavétele, nyilvántartása és a hazahordáskor a szállítási igazolványok kiadása.

Megnősültem. 1931. január 24-én volt az esküvőnk Kovács Irén rétyi lánnyal. 1932. január 8-án megszületett Ágneske lányunk, aki 1933. január 2-án meghalt. A házasságunkból született három lány és két fiúgyermek, akik közül két lány és egy fiú meghalt.

*

A dr. Kelemen Zoltán utasítása szerint a Kolozsváron lévő szövetkezeti központtól hívtunk tisztviselőket, akik megutasítottak és megalakítottuk a „Camilus Hitelszövetkezetet”. Ennek a könyvelője voltam 1941-ig.

Az 1929-i megalakulásakor voltunk tizenketten, egy év múlva Bagotai Sándor, Bajkó Gábor, Tök Mihály, Dombora Márton, és Tömösi András csatlakoztak. A törvényesítéshez 50 tag volt szükséges 500 lejes üzletrésszel. Úgy határoztunk, hogy családonként összeállítjuk az ötven tagot, ha esetleg nem lesz elég jelentkező. Amikor a kolozsváriak lejöttek, gyűlést hirdettünk Komollón és Rétyen. A gyűlésen szép számú érdeklődő jelent meg és törvényesítettük a százhusz tagú szövetkezetet, és ezután aki kölcsönt akart venni, tagja kellett legyen a szövetkezetnek. A mi pénzünk is konverzió alá került, felét szinte elveszítette, de ez nem számított, mert ezután is tudtunk

kölcstönt adni annak, aki kért és jó kezéseket tudott állítani. A Banca Națională [Nemzeti Bank] is kaptunk pénzt, amennyire szükség volt. Az irányítást a kolozsvári központtól kaptuk, ahonnan évente egy-két ellenőr jött felülvizsgálni a dolgokat. A pénzügyi hatóságnak is ellenőrzése alá tartoztunk.

1940-ben a bécsi döntés után egy magyarországi újság Háromszéki pipások címmel országszerte meghirdette a létünket, és azután a Magyar Állami Bank még több pénzt adott, amiből lehetett gazdálkodni.

Én 1941-ben a könyvelést átadtam Csűrös Ferenc volt pénztárosnak, pénztáros lett Bagotai Sándor, később Kerestély János, akik vezették a hitelszövetkezetet 1949-ig, amikor az államosításkor megszüntették. Az értékeket kezelésre átvette a volt háromszéki Takarékpénztár. Amikor a hitelek ki lettek fizetve, akkor a bank az üzletrészek értékét megküldte a Komollói Fogyasztási Szövetkezetnek, amely összeg a szövetkezet értékét növelte. Így füstölődött el a mi el nem pipált pénzünk!

Az 1933-as év óév estéjén találkoztam Bitai Antal bácsival, aki figyelmeztetett, hogy Rétyen megüresedik a pénztárosi állás, és engem akarnak pénztárnoknak kinevezni. Ő is volt javasolva, de leszavazták. A pénztárnok addig Kerestély András volt, nehéz természetű, volt csendőrmester, idős ember. A községi bíró Dombora András, akit munkássága miatt Rab Andrásnak is hívtak. Még volt egy Dombora András, azt Nagyfejnek nevezték. Kisbíró Szász Gyula, közjegyző Váradai Sándor, segédjegyző Bartha János volt. Én el is feledtem ezt a figyelmeztetést, de január 14-én jött a községi küldönc, hogy itt van dr. Bidu, megyei főispán úr, és hívat. Odamentem és jelentkeztem a főispán úrnál, aki egy ív papirost adott azzal az utasítással, hogy írjam tele. Azt kérdeztem, mit írjak? Amit akar, ez volt a felelet. Írogattam körülbelül egy félórát, amikor behívtak a belső irodába. A papírt megnézte, és rám nézve azt mondta: a községi pénztárnokot a mai nappal felmentetem, mert már öregember, és magát kinevezem. Viselje magát úgy, hogy amikor választás lesz, válasszák meg és a pénztárt adják át. Így lettem pénztáros.

Azon időben a pénztári év március 31-én zárult. Mire a pénztári évet lezártam volna s a teendőket megismertem volna, jött egy kormányváltás, s a községi bíró Dombora Péter István lett, kisbíró Szász Domokos. A közjegyzőséget, amely eddig Rétyen székel, összevonták. Szentivánlaborfalvával, ahova Romulus Plátos jött segédjegyzőnek, Ioan Sabău lett a jegyző és Deaconu Ioan a csendőrmester. Új emberek jöttek, meg kellett

ismerkedni. Egy alkalomkor megtörtént, hogy a csendőrök bejöttek, az őrmester a puskáját a szekrénynek támasztotta, amit én elvettem és próbáltam a puskafogást csinálni, Mivel katona nem voltam, nem tudtam jól csinálni. Voltak biztatók is. Az őrmester észrevette és nekem szökött, hogy elvegye. Én jobb kézben kitartottam, bal kézzel védekeztem s nem adtam. A földet is meghevertük érte, de nem tudta elvenni, míg én kiszabadulva a kezéből, át nem adtam. Ez az ember nem haragudott meg, sőt inkább barátságba kerültünk.

Egy este már le voltunk feküdvé, és valaki kérezkodott be. Ajtót nyitottam. S hát a sógorom, a rétyi Dimitrás volt egy csendőr kísérővel. Adjatok valami vacsorát, mert ezek hívottak, s én nem is vacsoráztam, hogy hamarabb járjam meg, de nem engedtek el. Órsról órsre akarnak kísérni, amíg beérünk Szentgyörgyre. Az nem volt kívánatos mulatság. Feleségem vacsorát csinált, s én mentem a csendőrőrsre, ahol az őrmester beleegyezett, hogy szekérrel vigyem be a vármegyei csendőrparancsnokságra. Az órsról mentem Rétyre sógoromnak jobb ruháért. Mire sógorom lakásához értem, Kovács László is ott volt, mert híre futott (Dimitrás) lefogásáról. Laci bácsiival megbeszél-tük, hogy ő reggel korán bemegy a városba és intézkedik, mire mi beérünk. A városi parkkal szembeni Lábasházban volt a parancsnokság, azért a Mikó kollégium előtt megálltam a szekérrel, és onnan kísérte a csendőr a sógoromat. A fák alatti padon várta Laci bácsi egy ügyvéddel. Az ügyvéd csatlakozott hozzuk, és nem telt öt percnél több, sógoromat elengedték, mert az ügyvéd megbeszélte az ügyet a kapitánnyal.

Nem volt nagy bűne, csak olyan természetű ember volt, hogy a gondolata a nyelvén volt. Ezzel a volt kapitánnyal összeszólalkozott, az vitette el.

Nem sok idő elteltével körzeti adóhivatalokat létesítettek, a mi községünk Uzonhoz tartozott. Az állami adó szedését átvették a községi pénztároktól. Hetenként két pénztári napot tartottunk, amikor Uzonból egy vagy két tisztviselő jött az állami adót összeszedni. Kezdetben rendszeren el tudtuk intézni, Gergely Sándor, uzoni ember volt a tisztviselő, de egy szép nap elment Budapestre, és én többet sohasem láttam. A pénz kezdett szűkebb lenni, az emberek nem fizettek, ezért elrendelték a foglalást és szekeret a foglalt tárgyak összeszedésére. Ezt már a községi bíró és a csendőr jelenlétében kellett végrehajtani. Amikor így megindultunk, fizetett az illető. Ha nem volt pénze, kölcsönkért, vagy engem kért meg, hogy tegyem ki, este megadja. Amit lehetett, megcsináltunk, hogy ne legyen kellemet-lenség.

A község háza pincéjébe be volt téve egy hordó (150 l) seprópálinka, és egy fél hordó bor, amelyet az előttünk lévő csendőrök koboztak el egy regáti termelőtől, ki az úton árulta. Az volt az utasítás, hogy el kell adni, és az árát letenni a vármegye pénztárába. Megegyezés jött létre a jegyző, bíró, percceptor, csendőrőrmester között, hogy a legközelebbi pénztári napon meg kell nézni, hogy milyen az a pálinka, ármegállapítás végett. Azon a napon mindenki ott volt a csendőrőrmesteren kívül. Nem nagyon törődtek az ő távollétén, a pecsétet leverték a pálinkás hordóról, s mi megkóstoltuk a pálinkát, ami elsőrendű borpárlat volt.

A jegyző, segédjegyző, percceptor elment, mi vagy öten ott maradtunk, azzal a meghagyással, hogy a bort is kóstoljuk meg. Mi elegyeztük, hogy nem jó a pálinkára bort inni, elébb együnk valamit, ezért a községi küldöncöt elküldtük Nika Józsefnéhez, mert a férje azt mondta, hogy friss kenyér van sütvé, feleségemtől szalonnat kért, a bíró közelebb lakott, ő hozott hagymát. Éppen javában falatoztunk, amikor megérkezett az őrmester a kísérőjével, s hogy nála nélkül miért történt meg a pálinka kóstolás, összevesztek, és a bíró megpofozta az őrmestert. Ezen ügyből vagy háromszori járásbírószági tárgyalás lett.

Gergely Sándor helyett jött a Regátból két testvér, a Rădulescu testvérek, az idősebb percceptor lett, az öccse hol a szolgabírószágon, hol a jegyzői irodán kapott munkát. A percceptor meg is nősült, sőt még olyan dolgot is csinált, amiért elzárták. Időközben Dombora Péter István helyett D. J. lett a községi bíró. Hogy mennyi ideig tartott a bírósága, nem emlékszem, de az ő idejében épültek a román templomok Szentivánlaborfalván, Komollón, Nagyborosnyón kettő is. A szentivánlaborfalvi és a komollói elkészült szépen kifestve, a nagyborosnyóiak csak föl voltak rakva, nem voltak levakolva. Ezeknek az építéséről a községi előljárárság kellett gondoskodjon. Egy napon el kellett volna mennem a templomot építő vállalkozóval a templom részére vásárolni bizonyos anyagokat. Én nem tudtam elmenni, és a bíró ment el helyettem. Meg is vásárolták, amit akartak, a szekér haza is hozta, de még maradt pénz, s ők a vendéglőben maradtak. Jól megrészegedve jöttek haza, s akkor a bíró úr úgy megverte Csősz Márton helybeli lakost, hogy tehetetlen volt. Az éjjeli örökkel elvitette a község háza pincéjébe. A csendőrök megtudták a verekedést, a bírót lefogták, haza sem engedték, csak egy hét elteltével. Márton bá a kórházban több ideig feküdt.

A templom építése alkalmával ünnepséget szerveztek a templom előtt. Hogy többen legyenek, az önkéntes tűzoltó testületet is kivezényelték az ünnepségre. A pap imádkozása közben van, amikor a hűvek letérdelnek. Mi, a tűzoltók nem térdeltünk le. A bíró ránk kiabált, térdeljenek le, mi állva maradtunk. Ezen ünnepség nem felejtődött el, mert volt a faluban egy néma szerencsétlen ember, aki nem felejtette el, és a faluban mikor kérdezték, meg tudta mutatni, hogy is volt.

Így teltek a napok, a verekedés után a bátyja, D. P. I. lett a bíró, aki nem volt olyan vérmes román, hiszen évekig bujkált, hogy ne legyen román katona, de a vége csak az lett. Nagyon sokat fizettek, büntetést nem kapott, de katona kellett legyen. A vallásáttérítés a görögkeleti vallásra folytatódott.

Az 1939-ik évben megkezdődött a koncentráció. A Székelyföldről a katonaköteleseket behívták munkaszolgálatra. Engem is behívtak. Vagy kétszer fizettem 800 lej az orvosnak, kétszáz lej a katonai parancsnokság őrmesterének, aki küldte a behívót. A harmadszori behívó két hét múlva már a kezemben volt. Erre elmentem. Menet közben összeismerkedtem Kasza József bánfalvi sorstárssal. S nem jelentkeztünk idejében. A jelentkezéskor egy őrmester ránk kiabált, hogy miért késtünk, de én rendesen azt mondtam, menjünk a kávéházba, s ott elmondjuk a késés okát. Kiküldött az irodából, s vagy tíz perc múlva a kávéházban voltunk. Ott úgy összebarátkoztunk, hogy ingyenes utazási igazolványt adott Kaszának Csíkszeredáig, nekem Sepsiszentgyörgyig. Hazatérve a főnökeim elbámultak a visszatértemen.

A románosítás nagy erővel folytatódott, a legkisebb kihágásért belekötötték az emberekbe, hívták a jegyző elé, de a jegyző megismerkedett a faluval, nem tudott olyan szigorú lenni, amilyen kellett volna legyen. Így a csendőrség végezte a büntetéseket, vagy az áttérést a görögkeleti vallásra.

Én a behívót újból megkaptam. 1940. január 15-én szálltunk ki a iordánești-i állomáson. Olyan havazást azelőtt, és azután se láttam, amilyen akkor volt. Annyan voltunk, hogy a közeli falvakat megtöltöttük. Én tizenegyed magammal kerültem egy olyan kicsi házba, hogy éppen csak le tudtunk feküdni a szalmára. 16-án az összes embereket kivezényelték az erdőbe. Volt ölbe vágott fa és minden embernek kellett egy vagy két darabot a hátára venni és vinni a szállásra. Amikor visszafelé fele útját eljöttük, fújni kezdett a szél, olyanformán, mint nálunk a háromszéki medencében

a Nemere szokott a legnagyobb erővel fújni. A rend megbomlott. Akinél nagy fa volt, eldobta, akinél kettő volt, megfelezték. A szélfúvás tartott egy hétig. Az utak járhatatlanokká váltak. Minket egy alkalomkor, vagy két hét elteltével kivittek egy patak folyásához, hogy ássunk tankelhárító csapdát. A helyet kijelölték, ahonnan a havat elhánytuk. Amire ez kész volt, vagy két-három orosz repülőgép már megjárta magát fölöttünk. Nem is kezdtük meg a gödrök kiásását. Visszamentünk a szállásra és a nap el volt telve. Többet nem is vittek ilyen munkára. Mentünk hó eltakarítani az utcára, ott jól eltelt az idő. Voltak olyan társak, akik pálinkát szereztek és italozással töltötték az időt. Egyszer egy szakaszvezetőt úgy megrészesgítettek, hogy elaludt a hóban. A feje felé keresztet csináltunk, őt bekerítettük és otthagytuk, hogy pihenjen. Így telt az idő március tízégig, amikor hazaengedtek szabadságra. A rendes időre visszamentem Piatra Neamțra. Ott találkoztam Papp Kálmán rétyi lakossal, neki is ott kellett jelentkeznie, ahol nekem. Vagy két napot csavarogtunk a városban, miközben találkoztunk Bukur Béla rétyi koncentrás pajtással, aki schimbaş huszárnak volt Hőltövénybe behíva, onnan irányították Piatra Neamțra. Estére összejöttünk egy olyan vendéglőben, amelyik éjjel-nappal nyitva tartott. A vége csak az lett, hogy jelentkezünk. A batalion már össze volt állítva, Rarani Noion, Hotin megyében a Prut jobb partján szállásoltak el minket. Heten kerültünk olyan lakásba, ahol a falba bele volt építve a fekvőhely. Egy Bors nevű társunk rímbe is szedte: „Hotinban a Prut vizénél van a lakásunk / Heten egy rakáson deszkán hálunk”. Innen jövögettünk vissza, a Prut jobb felén tankakadályokat ásva. A mi szakaszunk egy cukorrépa táblába lett beállítva, amely meg volt kapálva. A gazdája amikor odajött, vetette a keresztet és hullt a könnye, még a miénk is, kik gazdálkodók voltunk. Itten két hetet dolgoztunk, egy szép határt összeástunk, vagy tíz nap elteltével visszajöttünk Botosánba. Egy újonnan épült iskolában szállásoltak el. Téglaporban hálunk, mert estére értünk oda, takarítani nem tudtunk.

Reggel továbbmentünk, szép napsütéses napon, olyan szomjasok voltunk dél felé, hogy beszélni is alig tudtunk, de víz nem volt. Ekkor feltűnt a határban egy gémeskút. A társaság megélnkült, sebesebb menetelésbe kezdett, s mikor vagy kétszáz méterre megközelítettük nekifutottunk. Az első merítették ki egy veder vizet, de ez olyan sós volt, hogy ihatatlan volt. Onnan vagy három órai gyaloglás után érkeztünk egy erdőalji faluba, ahol elszállásoltak. Innen jártunk az erdőbe favágni. Olyan fejszékét adtak,

amilyeneket náunk a konyhán szoktak használni. Minden fa mellé két ember állt. Nagyon szép erdő volt, nyír, nyár, de legtöbb juharfa, nagy, szálas, szép erdő, sík területen. Elfelejtettem a falu és az erdő nevét, pedig le volt írva, mert mindennap leírtam a nap folyamán történeteket, de az írás egy átköltözés alkalmával elveszett. Naponta a két ember levágott két vagy három szál fát. Tekerőpataki emberekkel kerültem egy szakaszba, akik erdőalji faluból voltak és nagyon ügyeltek arra, nehogy megütessünk valakit. A tisztések is megértő emberek voltak, idősebb, komoly, akkor behívott emberek. Vagy tíz napig csak döntöttük a fát, akkor hoztak harcsafűrészeket, és csináltak tíz olyan csoportot, amelyik kezdte felszabadalni a fákat akkorára, amennyit az egyenessége kiadott. Én több fát nem vágtam, kaptam krétát és mérőeszközt, amellyel jelöltem, hogy hol kell elszabadalni a fát. Jó idő volt, a juharfából a tekerőpatakiak sok szép díszet csináltak. Én is csináltam vagy két sulykot, de nagyrészüket ott maradt, mert a faragványokat az ágcsonk alá tettük, hogy holnap folytatjuk, de az egyik este, amikor a szállásra értünk, várt két tiszt, s parancsba adták, hogy mindenki tisztálkodjon meg, mert továbbmegyünk. Reggel leadtuk a szerszámokat, s mentünk az állomásra, ahol már várt egy szerelvény. A vasutasok mondták, hogy Piatra Neamțra megyünk, de szabadságra küldtek. A hazaérkezésig még eltelt vagy négy nap. Mikor hazaértem, hozták az újságok, hogy Besszarábiát megszállták az oroszok június 26-ról 27-re virradó éjjel. Ahol a tankakadályokat készítettük és vágtuk a fát, meg volt szállva.

A szabadságos levél augusztus 15-ig tartott, gyorsan telt az idő. Feleségem egy napon elment a szentgyörgyi vásárba, és amikor hazajött, azt mondja: „olyan hírek járnak, hogy hamarosan magyarok leszünk. Mindenki vásárolta a magyar nemzeti zászlóanyagot, én is vettem egy zászlóra valót.” Az asszonyok szótték a székely ruhának való anyagot, ami készen is volt, amikor kellett: mikor mentünk Szentgyörgyre fogadni a bevonuló honvédeket és dicsőíteni Horthy Miklós kormányzó urat és katonáit, hogy felszabadítottak minket a román uralomtól. Akik nem jöttek Szentgyörgyre, Rétyre mentek a fogadásra. D. J., a volt román bíró is felment, de őt úgy megdobálták kotlóstojással, hogy el kellett tűnjön. Mi estefelé értünk haza Sepsiszentgyörgyről. A rétyi fűvőszenekear, ahogy megszűnt a katonaátvonulás, végigjárta a falut. Majd lejött Komollóra is. Itt is végigmuzsikálták a falut, aztán hazamentek. A komllóiak elkísérték őket a hídig.

Madonna, 2012
(34 x 12 x 8 cm, bronz)